

Bartoněk, Antonín

Převrat v starořecké dialektologii?

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická. 1979, vol. 28, iss. E24, pp. [17]-34

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/109235>

Access Date: 20. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ANTONÍN BARTONĚK

PŘEVRAŤ V STAROŘECKÉ DIALEKTOLOGII?

Vývoj bádání v oblasti starořecké dialektologie měl v tomto století svůj poklidný vývoj až do začátku padesátých let, kdy do něho přineslo vzruch rozluštění lineárního písma B, uskutečnivší se v roce 1951.¹ Objev dosud neznámého řeckého dialektu z rozmezí let 1400—1200 př. n. l. znamenal vítané oživení v řecké dialektologii a měl brzy za následek celou řadu pokusů o nářeční klasifikaci této řečtiny starých mykénských center. Rozluštěteli písma M. Ventris a J. Chadwick hned ve své objevné práci rozpoznali dosti těsnou příbuznost mykénštiny s pozdější arkadštinou a kyperštinou, které již před rozluštěním lineárního písma B byly pokládány za okrajové odnože staré achajštiny, předpokládaného dialektu mykénských Achajů.² Na tuto studii navázala pak celá dlouhá řada nejrůznějších příspěvků, v nichž se ve větší či menší míře řešily vedle problematiky nářečního zařazení mykénštiny i komplexní otázky starořecké dialektologie a řecké jazykové prehistorie.³

Zpočátku byly ještě tyto úvahy především pod vlivem starších názorů na členění řeckých dialektů do tří skupin (iónsko-attičtina, centrální řečtina členící se na aiolštinu a arkadokyperštinu, dórština spolu se severozápadními

¹ M. Ventris—J. Chadwick, Evidence for Greek Dialect in the Mycenaean Archives, *Journal of Hellenic Studies* 73 /1953/, 84—103.

² M. Ventris—J. Chadwick, o. c., str. 101.

³ V časopisech u nás dostupných viz přehled těchto názorů zvl. u A. Bartoňka, *Listy filologické* 80 /1957/, 1—9, SPFFBU E 3 /1958/, 95—102, LF 81 /1958/, 118—121, LF 84 /1961/, 207—211, SPFFBU E 6 /1961/, 277—279, LF 85 /1962/, 342—347, LF 87 /1964/, 296—309, LF 89 /1966/, 225—230, *Studia Mycenaea*, ed. A. Bartoněk, Brno 1968, str. 37—51 /a 155—210/, SPFFBU E 14 /1969/, 33—44, *Eirene* 9 /1971/, 49—67, *Classification of the West Greek Dialects at the Time about 350 B. C.*, Prague 1972, zvl. str. 5—32. V zahraničí viz nejnověji St. Hiller—O. Panagl, *Die frühgriechische Texte aus mykenischer Zeit*, Darmstadt 1976, zvl. str. 78—100, R. Schmitt, *Einführung in die griechischen Dialekte*, Darmstadt 1977, zvl. str. 111—133, a práce uvedené dále v pozn. 5—24.

dialekty,⁴ jež v podstatě reprezentovaly tři po sobě následující vlny řeckých příchozích.) Novou kvalitu do tohoto tradičního obrazu řeckých nářečních poměrů přinesl v roce 1955 metodologicky významný příspěvek E. Rische,⁵ navázavši na nedávno předtím uveřejněný článek W. Porziga,⁶ napsaný ještě bez vědomosti o rozluštění lineárního písma B a originálně sdružující ionskoattičtinu spolu s arkadokyperštinou ve „východní“ řečtinu (především vzhledem k tamní provedené změně *-ti > -si* např. ve *pherontí > pheronsi*; přitom autor studie, neznaje ještě výsledky Ventrisova luštění, pokládal jazyk mykénských Achajů za aiolský dialekt. Risch pak ve své studii člení řečtinu pouze do dvou základních nářečních skupin a hovoří tu o výrazném protikladu „jižní“ řečtiny⁷ (ionskoattičtina a arkadokyperština spolu s mykénštinou) proti „severní“ řečtině (dórstina spolu s aiolštinou); mykénština je tu tedy pevně svázána s nářečními řeckého jihu a jihovýchodu. Rischovu teorii v roce 1956 významně podpořil J. Chadwick,⁸ když tehdy uznal na jedné straně těsné souvislosti mezi protoiónštinou, protoarkadokyperštinou a mykénštinou, třebaže na straně druhé pojal protoaiolštinu i protodórstinu jako v podstatě samostatné dialekty s některými archaickými rysy. Použil zároveň Rischova zjištění, že shody ionsko-dórské jsou vesměs postmykénského data, a využil jich k charakteristice ionskoattičtiny jakožto jihořeckého dialektu poznamenaného těsnými pomykénskými kontakty s Dóry. Již v této studii, a zejména pak v další z roku 1963,⁹ se objevují první formulace Chadwickovy důležité teze, že se řecké nářeční diference vykristalizovaly až na řecké půdě.

Jinak se však Rischova teorie neobešla bez vehementní kritiky z různých pozic. Velmi kriticky vztah měl k ní zejména zakladatel teorie mykénské koiné, V. Georgiev,¹⁰ pojímající mykénštinu jakožto dialekt smíšený z arkadokypersko-aiolských a z ionských prvků. Sami jsme se pokusili Georgievovu teorii modifikovat do poněkud jiné podoby, jež by nebyla s Rischovou teorií v rozporu.¹¹ Na rozdíl od Georgieva jsme mykénštinu pojali jako nadnářeční útvar založený — podobně jako se hellénistická koiné zakládala na jediném, totiž attickém dialektu — na protoarkadokyperském (čili staroachajském)

⁴ Srov. A. Thumb, *Handbuch der griechischen Dialekte*, Heidelberg 1909, str. 70 = A. Thumb—A. Kieckers, *Handbuch I²*, Heidelberg 1932, str. 67.

⁵ E. Risch, *Die Gliederung der griechischen Dialekte in neuer Sicht*, *Museum Helveticum* 12 /1955/, 61—76.

⁶ W. Porzig, *Sprachgeographische Untersuchungen zu den griechischen Dialekten*, *Indogermanische Forschungen* 61 /1954/, 147—169.

⁷ Rischův pojem „jižní“ řečtiny zhruba odpovídá Porzigově „východní“ řečtině, navíc však obsahuje již mykénštinu textů lineárního písma B.

⁸ J. Chadwick, *The Greek Dialects and Greek Pre-History*, *Greece and Rome* 3 /1956/, 38—50.

⁹ J. Chadwick, *The Prehistory of the Greek Language*, *The Cambridge Ancient History*², Fasc. 15, Cambridge 1963.

¹⁰ Srov. zvl. V. Georgiev, *La koiné mycénienne*, *Études Mycéniennes*, ed. M. Lejeune, Paris 1957, str. 173—188, *Issledovanija po sravnitel'noistoričeskomu jazykoznaniju*, Moskva 1958, str. 58—111, *Mycenaean among Other Greek Dialects*, *Mycenaean Studies*, ed. E. L. Bennett, Madison 1964, 125—139, *Mycénien et homérique: le problème du digamma*, *Proceedings of the Cambridge Colloquium on Mycenaean Studies*, ed. L. R. Palmer and J. Chadwick, Cambridge 1966, 104—124.

¹¹ A. Bartoněk, *Mycenaean Koine Reconsidered*, *Proceedings of the Cambridge Colloquium on Mycenaean Studies*, ed. L. R. Palmer and J. Chadwick, Cambridge 1966, str. 95—103.

dialektu odněkud z jižní Egeidy, nejspíše z Argolidy. Přesněji řečeno, šlo vlastně v našem pojetí o písemný odraz řeči vzdělaných úřednických kruhů z mykenských palácových center, jež sice v zásadě vyrůstala ze stylizovaného nadnářečního útvaru — interdialektu, nabývala však zároveň rázu jakési obecně mykénské kancelářské řeči. Tato nadnářeční formace, jak jsme v roce 1969 znovu formulovali naše závěry o jazykovém charakteru mykénské koiné,¹² byla nejtěsněji spřízněná (ale nikoli zcela identická) s mykénskou předchůdkyní iónskoattičtiny (srov. *ti* > *si* a jiné asibilace, j. **totjos* > *totsos* > *tossos* > *tosos*), naproti tomu však byla jen volně spojena s aiolštinou (spíše jen archaismy nebo druhotnými nářečními kontakty). Tento interdialekt, charakterizovaný jen nepatrnými místními diferencemi, byl snad v užívání v širší jihoegejské oblasti, zejména v okruhu center mykénské kultury, a jeho existence vzala za své s pádem kultury, jíž sloužil.

Toto naše stanovisko, dosti často v poslední době přijímané jako poměrně optimální řešení,¹³ v zásadě vycházelo z tradičního pojetí pozdně helladské existence čtyř nářečních skupin, v něž se ony dvě Rischovy základní nářeční skupiny rozčlenily někdy ke konci doby mykénské (jižní řečtina: proto-arkadokyperština s mykénštinou [typ *pheromen*, *pheronsi*, *pheretoi*] a proto-iónskoattičtina [typ *pheromen*, *pheronsi*, *pheretai*]; severní řečtina: dórština se severozápadními dialekty [typ *pheromes*, *pheronti*, *pheretai*] a aiolština [typ *pheromen*, *pheronti*, *pheretai*]).¹⁴ Přitom jsme se již i my domnívali, že se veškeré vnitrořecké nářeční členění v podstatě uskutečnilo až na řecké půdě a že předkové Řeků přišli na helladské území v podstatě v rámci jediné větší migrace na přelomu 2. a 1. tisíciletí př. n. l., i když jedna jejich část, pozdější Dórové, zůstala dočasně usídlena při samém severozápadním okraji pozdně helladské kultury mykénské.

Do této celkem dosti ustálené situace přinesla před nedávnem nový vzruch originální hypotéza Chadwickova, která bere překvapujícím, třeba zatím ne zcela přesvědčivým způsobem v potaz existenci Dórů jakožto od původu samostatné nářeční skupiny. Zárodky této hypotézy jsou staré více než dvacet let a jejich východiskem bylo již zmíněné Chadwickovo přesvědčení, že se řecké dialekty diferencovaly až na helladské půdě, a že tedy předkové Řeků přišli do helladské oblasti v podstatě v rámci jednoho velkého migračního přesunu na přelomu 2. a 1. tisíciletí př. n. l. Přijetí této myšlenky, s níž nepřišel ovšem Chadwick sám, znamenalo již koncem padesátých let a v letech šedesátých opuštění staré Kretschmerovy hypotézy o třech od sebe oddělených vlnách řeckých příchozích (Iónové cca 1900, Aiolové cca 1600, Dórové cca 1200 př. n. l.). Již Risch svým výkladem o bipartitnosti základního řeckého nářečního členění na řečtinu jižní a severní učinil předpokládanou prostřední migraci kolem roku 1600 lingvisticky nepodloženou. A tím že zároveň prokázal celkem nepřilíš velikou míru diferenciací v řeckém nářečním světě před

¹² A. Bartoněk, Brněnská mykénologická anketa a její výsledky, SPFFBU E 14 /1969/, 33–44, Greek Dialects in the Second Millennium B. C., Eirene 9 /1971/, 49–67, The Brno Inquiry into the Problems of the Dialectical Classification of Mycenaean, Acta Mycenaea II, Salamanca 1972, str. 346–360.

¹³ Srov. St. Hüller—O. Panagl, Die frühgriechischen Texte aus mykenischer Zeit, Darmstadt 1976, str. 98nn.

¹⁴ A. Bartoněk, Relevance of the Linear B Linguistic Phenomena for the Classification of Mycenaean, Acta Mycenaea II, Salamanca 1972, str. 329–345.

rokem 1200 př. n. l., přivedl Chadwicka i jiné badatele k oprávněné úvaze, že Dórové nemohli žít po sedm či osm století před tímto datem se svými ostatními řeckými příbuznými zcela bez jakéhokoli jazykového kontaktu.

Jako jisté řešení se nabízelo umisťovat Dóry na okraji mykénské kulturní oblasti někde na řeckém severozápadě. Archeologicky je tu doloženo v celé řadě lokalit pozdně helladské osídlení s doklady jak šedé minyjské keramiky, tak i mykénského zboží, jež ovšem bylo sem spíše importováno než zde přímo vyráběno (zvl. Thermon v Aitólíi). My sami jsme v roce 1970¹⁵ formulovali naše stanovisko slovy, že „poměrně blízké příbuzenství nářeční báze dórštiny k ostatním řeckým dialektům nám stěží dovoluje umisťovat Dóry příliš daleko od mykénského světa“, ale zároveň jsme zdůrazňovali, že „mezi dórštinou a kterýmkoli z pozdně helladských předchůdců ostatních řeckých nářečních skupin s určitostí existuje jistá dělicí čára“. Přitom jsme ponechávali archeologům k rozhodnutí, „do jaké míry mohli předchůdci Dórů vytvořit integrovanou část tzv. minyjského obyvatelstva středohelladského období a zda tzv. dórské stěhování nebyl vlastně jen dílčí a sekundární migrační pohyb, v jehož rámci pronikla dále ve směru na jih jistá část onoho protořeckého obyvatelstva, které přišlo kolem roku 1900 př. n. l. do helladské oblasti spolu s ostatními budoucími Řeky, ale po celou řadu století zůstalo usazeno při severozápadním okraji pozdně helladského světa, udržujíc volné kontakty s centry pozdně helladské kultury, zvláště se středisky v protoaiolské oblasti. Od 13. stol. př. n. l. se toto obyvatelstvo začalo zřejmě posunovat do jižnějších helladských oblastí, a i když asi samo nepřivodilo katastrofickou zkázu mykénské civilizace, objevuje se konečně nicméně v 1. tisíciletí př. n. l. jako převládající vrstva řecké populace na Peloponnésu“. Toto je stanovisko, které se v roce 1970 jevílo jako více méně krajní mez, po kterou bylo možno jít při oslabování významu tzv. dórské migrace, přičemž my sami jsme tehdy tuto mez dokonce překročili, když jsme na jiném místě¹⁶ připustili možnost jisté infiltrace Dórů na Peloponnés již ke konci 13. stol. př. n. l. a vyslovili zároveň myšlenku, že „právě tímto postupným příchodem nového obyvatelstva blízkého původu a podobné řeči se stále více prohluboval rozpor mezi mykénskými palácovými centry a mezi podstatně primitivnějším helladským venkovem. Z tohoto základního rozporu by bylo možno snáze vyvodit onen překvapivý, jakoby samovolný rozpad mykénské kultury ve 12. stol. př. n. l., a kolem roku 1125 stačilo pak už Dórům zničit pouze několik zbývajících větších mykénských center, ušetřených kdysi kolem roku 1200 př. n. l. za oné záhadné katastrofy mykénského světa, která sama může být stěží přičítána na vrub organizovanému útoku Dórů“.

Do úvah tohoto a podobného druhu, které byly charakterizovány tendencemi k stále intenzivnějšímu snižování závažnosti pozdně helladské dórské migrace, zasáhl nedávno Chadwick dvěma příspěvky s překvapujícím obsahem. Dne 3. 7. 1975 přednesl v římském Institutu per gli studi micenesi ed egeo-anatolici přednášku *Who were the Dorians*, jež vyšla tiskem v časopise *La parola del passato*, Fasc. 156 [1976], str. 103—117, a to v čísle, jež je celé věnováno

¹⁵ A. Bartoněk, *The Place of the Dorians in the Late Helladic World, Bronze Age Migrations in the Aegean*, ed. by R. A. Crossland and Ann Birchall, London 1973, str. 305—311, zvl. 310.

¹⁶ A. Bartoněk, *Zlatá Egeis*, Praha 1969, str. 323.

staré egejské epigrafice. Do širších jazykových a etnických souvislostí byla pak nová Chadwickova hypotéza zasazena v přednášce, kterou přednesl dne 17. 3. 1976 ve Vídni a jež vyšla pod názvem *Der Beitrag der Sprachwissenschaft zur Rekonstruktion der griechischen Frühgeschichte*, *Anzeiger der phil.-hist. Klasse der Österr. Akad. der Wissenschaften*, 113. Jahrg. [1976], Šo. 6, str. 183—204.

Co je jádrem Chadwickovy hypotézy? Autor vychází z tezí, které sám již probojovává po dvacet let. Snaží se spojit své úvahy lingvisty s poznatky archeologů, pro něž příchod Dóřů na jih Hellady zůstává bez vnějších projevů změny hmotné kultury. „Archeologicky jsou Dóřové nepostizitelní“, praví Chadwick¹⁷ a dovolává se svědectví současných archeologických výzkumů, podle nichž dnes nelze s příchodem Dóřů spojovat ani první užívání železa ani počátky spalování mrtvých ani nějaký výrazný přerov v vývoji keramiky, nýbrž se v nich stále více prosazuje teze o přímých souvislostech mezi keramikou submykénskou a protogeometrickým zbožím.¹⁸ Jak však s těmito závěry spojit fakt, že Dóřové jsou nejpozději od počátku 1. tisíciletí př. n. l. v řeckém světě významnou etnickou realitou, a když se zvedá opona tzv. temných století, hovoří se v mnoha krajinách někdejšího achajského světa dóřskými dialekty, jejichž nejvýraznějším jazykovým rysem je dochování sufixového *ti* (srov. obecně dóřské a thessalsko-bojótské *φείροντι*) na rozdíl od jihorecké inovační změny *ti* > *si* (*a thi* > *si* i *tu* > *su*) v „jihoreckých“ dialektech (srov. arkadské *φείρονσι*, kyperské *e-ke-so-si*, iónsko-attické *φείρουσι* [a lesbické *φείροισι*, vzniklé zřejmě pod vlivem blízké Iónie]).

Chadwick se ve své římské přednášce znovu v této souvislosti zamýšlel nad tezí, že předkové pozdějších Řeků — tedy i Dóřové — přišli do helladské oblasti v rámci jediné migrace a shrnul argumenty svědčící ve prospěch tohoto názoru do tří bodů:

1. Při dlouhodobé vzájemné izolaci (8—7 století) by byly musely být rozdíly mezi protodóřštinou a achajskou mykénštinou podstatně větši.

2. Řečtina má celou řadu botanických názvů cizího původu, které se z věcných botanických důvodů musely do řečtiny dostat až po příchodu řeckých kmenů do Egeidy; přitom se v jednotlivých řeckých nářečích objevují i u těchto názvů zcela náležitá a běžná hláskoslovná rozdíla dokazující, že tato slova byla do řečtiny převzata ještě před jejím rozdělením v nám známé dialekty.¹⁹

3. Hlavní charakteristické rysy aiolštiny a iónštiny jsou toho typu, že se o žádné z těchto dvou klasických řeckých nářečních skupin nedá říci, že by jejich vznik musel být nutně starší než rozpad mykénské civilizace. Lze naopak předpokládat, že vydělení aiolštiny a iónštiny je záležitost spíše mladší, jež v podstatě spadá až do doby po roce 1200 př. n. l. Pro aiolštinu tento závěr nejnoveji podložil důkladným rozbořem aiolského jazykového materiálu J. L. García-Ramón v sérii prací, jež vyústily v monografii výmluvného názvu *Les origines postmycéniennes du groupe dialectal éolien*, Salamanca 1975,²⁰ v jejímž světle se aiolština jeví jako dialekt vzniklý někdy

¹⁷ J. Chadwick, *Anzeiger* 192.

¹⁸ Srov. zvl. V. R. d' A. Desborough, *The Greek Dark Ages*, London 1972, zvl. str. 329.

¹⁹ J. Chadwick, *Greek and Pre-Greek*, *Transactions of the Philological Society* 1969, str. 80—98.

²⁰ Viz recenzi této monografie i některých dalších prací od téhož autora v tomto čísle SPFFBU, str. 142.

v 1. polovině 12. století př. n. l. na území Thessalie překrytím východořecké nářeční báze poměrně tenkou nářeční vrstvou západořeckou. Obdobný závěr o iónštině vyplývá v zásadě z prací dalšího španělského grecisty A. Lópeze Eire.²¹

Aiolština a iónština se tedy Chadwickovi jeví jako dialekty, jejichž samostatná existence v době mykénské není ještě prokazatelná. I naše vlastní pozice je dnes tomuto stanovisku alespoň do jisté míry bližší nežli v roce 1970, kdy jsme se pokoušeli na třech tvarech slovesa *φέρω* dovozovat mykénskou existenci všech čtyř nářečních skupin doby klasické,²² a to konkrétně i protoiónskoattičtiny vedle protoarkadokyperštiny (staré achajštiny) a protoaiolštiny vedle protodórstiny. Již před časem jsme vyslovili určité pochybnosti o relevanci „staroachajsko“-iónské diference *pheretoi* (A.-K. + Myk.): *pheretai* (I.-A. [spolu s Aiol. a Dór.]) pro závěr doby mykénské; iónsko-attická nářeční skupina může totiž prostě vděčit za svoje *-tau* teprve postmykénskému kontaktu s Dóry, a i když pro toto vysvětlení nemáme konkrétní důkazy, není na druhé straně ani existence pozdějšího iónsko-attického *-tau* v 1. tisíciletí př. n. l. dostatečným argumentem pro přítomnost tohoto inovačního *-tau* již v protoiónské oblasti doby mykénské. A pokud jde o poměr aiolštiny a dórstiny, nelze dnes ve stejném smyslu pokládat za relevantní ani protiklad *pheromes* (Dór.): *pheromen* (Aiol. [spolu s I.-A. a A.-K.]). Nehledě k tomu, že přípony *-mes/-men* mohly ještě za doby mykénské alespoň na části řeckého území existovat vedle sebe jako v podstatě rovnocenné přípony 1. os. plur. akt., upozornil jsem sám nedávno na to, že v aiolských dialektech máme *-μεν* nápisně doloženo teprve v 3. stol. př. n. l., a to ještě na nápisích poznamenaných již do jisté míry vlivem hélienistické koiné.²³

Na druhé straně nelze ovšem opominout ani některé zcela opačné názory, počítající ještě i dnes s členitější nářeční diferenciací za doby mykénské, většinou na základě poněkud jiné interpretace historického vývoje některých jazykových jevů. Sem lze z poslední doby zařadit především dvě na sebe navazující časopisecké studie F. R. Adrados²⁴ z roku 1976, jejichž autor počítá s prvotním rozdělením protořečtiny do dvou základních nářečních skupin, „západní“ (dórské) a „východní“, ještě v předmigračním době, tj. mimo řecké území. Východní skupina se mu alespoň ke konci mykénské doby jeví již jako rozčleněná ve tři mluvené dialekty, protoarkadokyperštinu (na Peloponnésu), protoiónštinu (v Attice) a protoaiolštinu (ve středním Řecku) a ve dva jazykové útvary spisovné, mykénskou koiné lineárních textů (odvo-

²¹ Viz zvláště A. López Eire, Los jonios y el jónico-ático, *Zephyrus* 23–24 /1972 až 1973/, 197–207, a En busca de la situación dialectal del jónico-ático, *Simposio de Colonizaciones, Barcelona* 1974, str. 247–278, Nuevas perspectivas metodológicas en dialectología griega, *Helmantica* 28 /1977/, 315–329; viz zprávu o těchto pracích i o některých dalších od téhož autora v tomto čísle SPFFBU, str. 144.

²² Viz pozn. 14 na str. 19.

²³ A. Bartoněk, Chronology in the Prehistory of Greek Dialects, *Eirene* 16 /1978/; *Greek Dialects between 1000 and 300 B.C.*, *Studi micenei ed egeo-anatolici* /1980/, v tisku; srov. *Thumb—Scherer, Handbuch* II², Heidelberg 1959, str. 18, 68, 101.

²⁴ F. R. Adrados, Micénico, dialectos paramicénicos y aqueo épico, *Emérita* 44 /1976/, 65–113, a La creación de los dialectos griegos del primer milenio, *Emérita* 44 /1976/, 245–278.

zenou údajně od někdejšího achajského dialektu z Kréty) a epickou achajštinu jakožto jazyk hérojské epiky.

Znamená-li Andradosovo stanovisko jeden extrém, modifikující metodologicky vzorně promyšleným způsobem tradicionalistické pojetí řecké nářeční prehistorie, představuje Chadwickova hypotéza, vyložená v obou jeho shora zmíněných přednáškách, zcela opačný antitraditionalistický extrém, v němž je místo geograficky pojaté nářeční diferenciace naopak rozhodně prosazována diferenciace rozvrstvená sociálně.

Možnost, že by se byli Dórové zdržovali ve střední a pozdní době helladské byť i v podstatě jen v přilehlých krajinách řeckého severozápadu, se Chadwickovi nezdá únosná.²⁵ Hlavní nesnáž tohoto pojetí vidí Chadwick v tom, že se mu tento přilehlý prostor řeckého severozápadu nejeví dostatečně rozsáhlý na to, aby se odtud mohly kolem roku 1200 př. n. l. vydat tisíce Dóru na svoji cestu na jih, neboť tradiční výklad o dórské převrstvení staršího achajského živilu na Peloponnésu a jihoegejských ostrovech nutně předpokládá masové stěhování Dóru. Nadto nám archeologické výzkumy nepotvrzují, že by bylo někdy v oné době došlo na řeckém severozápadě k výraznému snížení počtu obyvatelstva. Jestliže se tedy většina badatelů již dříve vzdala myšlenky, že by byli Dórové přímo sami zničili mykénskou kulturu a přičítají její pád kombinaci různých příčin (útoky „mořských národů“, vnitřní konflikty vyrůstající z hospodářské krize, pronikání Dóru, příp. i změněné klimatické podmínky), odmítá nyní Chadwick i samu kompromisní představu o masovém stěhování Dóru do země se zničenými mykénskými centry, s rozrušenou ekonomikou a s achajským obyvatelstvem stěhujícím se odtud do alibnějších krajin hlavně na egejském východě. A na tomto odmítavém stanovisku buduje přitom svou vlastní „dórskou“ hypotézu.

Vychází z představy, že v helladské společnosti, v počátečních stoletích 2. tisíciletí př. n. l. značně roztříštěné, dochází v pozdní době helladské k soustředování moci do větších útvarů a k formování prvních států s rozvíjející se třídní společností a se značnou společenskou hierarchizací. Hospodářské i politické funkce státu bylo nutno zajišťovat palácovou administrativou a ta potřebovala k plnění svých úkolů písmo. Bylo nasnadě převzít je z mínojské Kréty, kde se písmo rozvíjelo již několik století. Na řeckou pevninu byli snad tehdy za tím účelem povoláni Kréťané znalí písma, ti si osvojili řečtinu a stali se zakladateli mykénských písemných tradic. Přitom se zdá, že znalost písma nebyla v mykénských centrech omezena jen na zcela úzkou skupinu profesionálních písařů.²⁶ Palácové archivy lineárního písma B zvláště v Knóssu a Pylu prozrazují vždy několik desítek písařských rukou pořizujících záznamy za běžný rok; znalost písma byla tedy asi důležitým předpokladem jakékoli úřednické kvalifikace. Zřejmě po vzoru krétského lineárního písma A si pak Achajové vytvořili jeho určitou modifikaci pro řečtinu, lineární písmo B, a to pravděpodobně již někdy v 16. stol. př. n. l.,²⁷ tedy ještě před všekrétskou katastrofou způsobenou výbuchem thérského vulkánu někdy kolem přelomu 16. a 15. stol. př. n. l.²⁸

²⁵ J. Chadwick, *Anzeiger* 195; *La parola* 109n.

²⁶ *Srov. zvl. J. - P. Olivier, Les scribes de Cnossos, Roma 1967.*

²⁷ F. Schachermeyr, *Saeculum* 10 /1959/, 71.

²⁸ *Srov. zvl. Sp. Marinatos, Die Ausgrabungen auf Thera und ihre Probleme, Wien 1973.*

Jazyk mínojských Kréťanů byl ovšem artikulačně značně odlišný od řečtiny. I když jej neznáme, z grafiky lineárního písma B můžeme vysoudit, že např. místo konsonantické opozice *neznělá, znělá, aspirovaná*, jako tomu bylo v řečtině (*p, b, ph*), měl nejspíše opozici *prostá, palatalizovaná, labializovaná* (snad *p, pj, pw*). Tento zvláštní fonologický rys se na jedné straně odrazil v grafickém systému písma, pod nímž zůstává skutečná mykénská fonetika v lecčems zatemněna, ale zároveň — podle Chadwicka — i přímo v hláskosloví mykénské řečtiny:²⁹ Chadwick totiž uvádí vícekrát již zmíněnou asibilaci *ti > si*, doloženou jednak v mykénštině, jednak v klasických dialektech iónskoattických, arkadokyperských a v lesbičtině, do souvislosti právě s oním předpokládaným výrazným distinktivním rysem mínojské kréťtiny, palatalizovanými konsonantami, a pokládá vzniklé *si* za superstrátový produkt vlivu mínojské kréťtiny na řečtinu mykénských center, či přesněji na tamní vyšší společenské vrstvy ovlivněné kréťským superstrátem. Přitom však podle Chadwicka nižší vrstvy žijící na vladařově dvoře a na mykénském venkově vstřebávaly do sebe tyto vlivy jen zdráhavě, takže na rozdíl od svých pánů užívajících forem jako *pheronsi* říkali i nadále *pheronti*. Stopy tohoto dvojího úzu nachází Chadwick přímo v lineárních textech. Vedle náležitého pa-si *phāsi* (att. *φησι*), di-do-si *didonsi* (att. *διδοασι*), do-so-si *dōsonsi* (att. *δώσονσι*) atd. se tu totiž setkáváme i se zajímavými odchylkami. Tak nás např. v Pylu překvapuje několikeré užití tvaru mi-ra-ti-ja *Milātiai* „Miléťanky“ (na rozdíl od att. *Μιλήσται*) a jednou pak me-ri-ti-jo *melitios* „medový“, ačkoli před následující samohláskou bychom tu čekali změnu *ti > si* (v alfabetické řečtině je doloženo jen *μελιτινός* a *μελιτιόεις*, tj. slova, v nichž asibilace nepřichází v úvahu). Podobně překvapuje absence asibilace i na konci první složky v složených osobních jménech o-ti-na-wo *Ortināwos* (srov. att. *Ὀρσι-*) a ta-ti-qa-we-u *Stātig^woweus* (srov. att. *Στησι-*) a v jednom případě je na různých tabulkách u jednoho a téhož adjektiva doloženo kolísání *ti-nwa-si-ja/ti-nwa-ti-ja-o -siai/-tiāo* (nom./gen. plur. fem.). Těchto pozoruhodných odchylek od běžného úzu využívá Chadwick k domněnce, že snad pisatelé alespoň některých tabulek mohli být písaři z prostých kruhů, neovlivnění hovorem vyšších společenských vrstev. Pokud jde o obě uvedená osobní jména, jejich nositelé mohli rovněž náležet k místnímu venkovskému obyvatelstvu. *Ortināwos* je pastýř a *Stātig^woweus* je místní vojenský velitel.

Chadwickovo řešení tedy zní: „Jediné území, na kterém mohli Dórové tehdy sídlit, leží uvnitř hranic mykénského Řecka“.³⁰ Chadwickovi „Dórové“ nejsou při tomto výkladu nikdo jiný nežli nižší vrstvy místního řeckého obyvatelstva, žijící v okolí paláců a na helladském venkově a nezasažení „minoizujícím“ interdialektem vyšších společenských vrstev zejména z mykénských paláců. Jde tedy vlastně o obyvatelstvo hovořící archaickou řečtinou, dosti ještě blízkou protořečtině z doby společné celořecké migrace ze severu. Termín Dórové neoznačoval prý tedy původně žádnou *etnickou* kmenovou jednotku a termín dórština žádné *geograficky* vymezené nářečí, nýbrž oba výrazy mají v době mykénské čistě *společenské* vymezení, vzniklé teprve v průběhu

²⁹ J. Chadwick, *Anzeiger* 190n.; *La parola* 111n.

³⁰ J. Chadwick, *Anzeiger* 192; srov. i *La parola* 112.

pozdní doby helladské v souvislosti se sociální diferenciací mykénské společnosti.

Vedle protikladu mezi archaickým a společensky inferiorním „dórským“ *ti* např. ve *pheronti* a mezi nadnářečným a společensky nadřazeným *phersoni* poukazuje Chadwick ještě na některé další obdobné diference. Využil totiž k podpoření své hypotézy zajímavého pozorování, které učinil před časem E. Risch,³¹ když v roce 1965 vyloužil některé rozdíly v grafice mykénských textů z Pylu jako diference mezi častěji zastoupenou tzv. „normální mykénštinou“ („mycénien normal“; např. dat. typu po-se-da-o-ne *Poseidāonei*, výraz pro „zrno“ v podobě pe-mo *spermo* aj.) a řidčeji doloženou tzv. „speciální mykénštinou“ („mycénien spécial“; např. dat. typu po-se-da-o-ni *Poseidāoni*, pe-ma *sperma* aj.). „Normální mykénština“ se mu v této souvislosti jeví jako jazyk dvora a aristokracie, který zmizel po pádu mykénské civilizace z užívání a jehož shora uvedené tvary nejsou doloženy v žádném pozdějším dialektu, kdežto „speciální mykénština“ je v podstatě dialekt nižších vrstev mykénské společnosti a shora uvedené tvary v ní doložené žijí i v pozdějších dialektech. Přitom je třeba dodat, že výskyt každé z obou forem mykénštiny je v podstatě vázán na určitý okruh písařských rukou, takže se rozdíl ve společenském postavení obou skupin pisatelů jeví ne-li jako pravděpodobný, tedy přinejmenším jako možný.

Je přitom zajímavé, že v Rischově rozboru pylských diferencí chybí ještě jakákoli zmínka o kolísání mezi *ti* a *si*, které nyní hraje tak velikou úlohu v Chadwickově argumentaci (*si* jakožto „normální mykénština“, *ti* jako „mykénština speciální“). Sám Chadwick ovšem plně využívá všech zmíněných jazykových argumentů, ba ještě je navíc příležitostně rozhojňuje o některé další (norm. myk.: dat. -*ei*, *spermo*, *ti* > *si*, rychlá palatalizace souhláskových skupin *tj*, *dj* s následnou asibilací do afrikátní podoby *ts*, *dz*; spec. myk.: dat. -*i*, *sperma*, *ti*, palatalizace skupin *tj*, *dj* bez uskutečněné asibilace).³² Z tohoto výčtu vyplývá, že „normální mykénština“, tj. mykénský interdialekt (čili koiné) měla spíše progresivní charakter, kdežto „speciální mykénština“ měla spíše konzervativní ráz.

Představuje-li si tedy Chadwick řecký jazykový svět koncem doby mykénské společensky diferencován, musel pád mykénských center, způsobený podle Chadwicka kolem roku 1200 př. n. l. především impulsy zvenčí, znamenat pouze jediné — tj. totiž rozpad nebo alespoň ústup mykénské koiné z užívání a posílení pozic archaické řečtiny, již hovořily utlačované nižší vrstvy obyvatelstva. Ta se ovšem svým charakterem konzervativního dialektu postrádajícího jakékoli jihořecké inovační rysy v podstatě neliší od toho, co jsme zvyklí označovat termínem „protodórstina“. Za těchto okolností se tedy jeví Chadwickovi zbytečným, aby počítal koncem doby mykénské s nějakou masovější migrací obyvatelstva z řeckého severozápadu na Peloponnés a na jihuoegejské ostrovy. „Dórský“, či přesněji archaickým řeckým dialektem bez minoizujících jihořeckých prvků, se tam prý mluvilo již před pádem mykénských center v nižších společenských vrstvách, jenže tento dialekt si tehdy nalézal cestu do zachovaných písemných záznamů jen ve velmi omezené míře.

³¹ E. Risch, Les différences dialectales dans le mycénien, Proceedings of the Cambridge Colloquium on Mycenaean Studies, Cambridge 1965 /1966/, str. 150—157.

³² J. Chadwick, Anzeiger 194n.; srov. i La parola 112n.

Teprve po rozpadu mykénské civilizace se tato protodórstina začala dostávat do popředí. Mykénský svět centralisticky organizovaných státních útvarů se roztránil v malá místní panství, z nichž v některých podle Chadwicka ještě zpočátku převládala mykénská koiné, kdežto v jiných již protodórstina. Přitom Chadwick nevyklučuje možnost, že v té době byla „dórská“ základna peloponnéské řečtiny posílena skupinkami Řeků ze severozápadu, které si sem po pádu mykénských paláců pozvaly nižší vrstvy zdejšího mykénského obyvatelstva — snad prý jako nové své vládece.

Při opětné centralizaci a růstu lokální státní moci, která se nyní na většině Peloponnésu a na jihoegejských ostrovech definitivně soustředila v rukou dórského obyvatelstva, byly prý někdejší mykénské vládnoucí vrstvy v některých krajinách zcela absorbovány anebo odtamtud emigrovaly (tak tomu bylo asi v Argolidě), kdežto v jiných se dostaly do podřízeného společenského postavení (tak prý v Lakónii jako tzv. perioikové). To znamenalo další ústup mykénské koiné, i když místy nedórský živel zanechal alespoň přece jen určité jazykové stopy ve vítězném dórském dialektu. Chadwick ovšem to, co se zpravidla chápe jako tzv. „achajský substrát“ projevující se ojediněle pod dialekty nově příšlých Dóru, pokládá spíše za zbytek mykénského minoizujícího superstrátu, který se ještě za doby mykénské navrstvil v centrech mykénské kultury na archaickou řečtinu lidových vrstev a po pádu této kultury z něho zůstaly jen ojedinělé zbytky, j. jméno boha moře Poseidóna v asibilované podobě *Ποσειδάων* (argol.), *Ποκοιδάων* (lakon.) proti obecně dórskému *Ποσειδάων*.

Ve zvláštní míře to platí o krétštině z 1. tisíciletí př. n. l., jejíž genezi si Chadwick představuje tímto způsobem:³³ Kolem poloviny 15. stol. př. n. l. došlo k vpádu mykénských Achajů na Krétu, zničenou nedávno předtím rozsáhlou katastrofou. Akce měla masový ráz a lze se domnívat, že vzhledem k jejímu velkému rozsahu přišli tehdy na Krétu nejen příslušníci vyšších vrstev hovořící mykénskou koiné (odrazem jejichž mluvy jsou zápisy v knósském palácovém archivu z doby kolem roku 1400 př. n. l), nýbrž i masy prostých vojáků a jiných skupin pevninského obyvatelstva hovořící archaickou „protodórstinou“. Někdy začátkem 14. stol. př. n. l. — nebo možná později (Chadwick totiž zcela nevyklučuje oprávněnost Palmerova nižšího datování) — dochází pak k pádu knósského paláce, dodnes zcela nevysvětlenému, ale zpravidla vykládanému ničivým zemetřesením nebo revoltou místního obyvatelstva proti vládnoucí vrstvě mykénských Achajů. Chadwick přijímá druhou z obou hypotéz a dává jí nečekané vyznění: revoltu podle něho provedly proti vyšším achajským vrstvám nižší „dórské“ vrstvy pevninských příchozích a v jejich roztráštěných místních státních útvech převládla rychle dórstina. Do této dórské krétštiny zůstaly však přece jen přimíšeny některé jiné nářeční prvky, zejména určité zvláštnosti mykénské koiné, jako například inovační formy členu *oi*, *ai* v nom. plur. m. a f. (namísto dórského archaickeho *toi*, *tai*). Chadwickova hypotéza by tedy činila zbytečným předpoklad, že se Dórové dostali na Krétu v rámci zvláštního migračního pohybu Dóru z Argolidy někdy v 12.—11. stol. př. n. l., a to tím spíše, že v té době nemáme pro příchod větších mas dórských příchozích na Krétu dostatečné materiální doklady.

³³ J. Chadwick, *Anzeiger* 197n.; *La parola* 114n.

Jiná byla podle Chadwicka situace v Arkadii a na Kypru.³⁴ Arkadský dialekt se svými dobře doloženými asibilacemi typu *φέρουσι, ὄσος*, stejně jako s *o*-vými střídnicemi za prařecké sonanty *ɾ, ʎ, ɲ, ʝ* i s dalšími výrazně nedórskými rysy, vykládá Chadwick jako nářečí achajských aristokratů, kteří se utekli do odlehklých arkadských středisek mykénské civilizace, poté co byli svými „dórskými“ poddanými vyhnáni z hlavních peloponéských center mykénské kultury, ležících blíže k moři. Nedórský charakter arkadštiny vysvětluje jednak tím, že jako vyhnanci nebyli tito aristokraté doprovázeni družinami svých někdejších dórských poddaných, a jednak i tím, že nižší, tj. „dórské“ vrstvy arkadského obyvatelstva buďto s těmito uprehlíky splynuly, anebo se naopak samy stěhovaly do pobřežních krajin zbaivených achajských vládců. Přitom určité drobné shody klasické arkadštiny se sousedními dórskými dialekty jsou podle Chadwicka pozdější. Dialekt podobný arkadskému se zachoval i na Kypru; rovněž jeho nedórský charakter přičítá Chadwick stěhování skupinek achajských aristokratů na Kypr koncem mykénského období — aniž se výslovně zmiňuje o tom, že se mykénští Achajové na Kypru usazovali již od začátku 14. stol. př. n. l.

Složitější situace byla v pozdější iónské nářeční oblasti.³⁵ Na celém rozsáhlém území od východního pobřeží Attiky až po Dódekannésos nacházejí archeologové ve 12. stol. př. n. l. doklady poměrně jednotné hmotné kultury a právě s touto skutečností spojuje Chadwick zformování iónštiny, pro niž jsou na jedné straně charakteristické některé jevy typické pro mykénštinu, jako opět především asibilace typu *ti > si*, ale na druhé straně i některé rysy paralelní s dórštinou. Podle Chadwicka platí vůbec pravidlo, že tam, kde se iónština liší od arkadštiny (pochopitelně s výjimkou jevů vzniklých později, j. byla změna *ā > ē*, ztráta *w* nebo specificky iónské výsledky kontrakcí), shoduje se s dórštinou. To je opět prý potřeba přičíst na vrub vlivu nižších vrstev z Attiky a iónských ostrovů, kde docházelo v postmykénských stoletích k intenzívnímu míšení obou jazykových formací, mykénské koiné s protodórštinou. Přitom určitou specifičnost attického dialektu proti ostatní iónštině připisuje Chadwick ranému průniku bojótských Aiolů až do západní Attiky; klasická attičtina se pak zformovala, když se Attika sjednotila v jediný státní útvar.

K jinému míšení došlo podle Chadwicka i na řeckém severovýchodě, v Thesalii jakožto centru budoucí aiolštiny.³⁶ Aiolské dialekty jsou obecně bližší dórštině nežli mykénštině, např. v uchování původního *ti*, a zachovaly se v nich pouze některé ojedinělé mykénské rysy, j. předložka *ἀπό*. Vznik aiolštiny i její diferenciacce v klasické aiolské dialekty jsou prý jevy postmykénské; nejprve se vydělila — po migraci směrem na jih — bojóština, potom v souvislosti s kolonizací na západomaloasijském pobřeží lesbičtina. Ta ovšem časem prodělala dosti výrazné změny pod vlivem sousední maloasijské iónštiny.

Naproti tomu na helladském severozápadě, který nebyl nikdy plně včleněn do okruhu mykénské civilizace, zůstala „dórština“ ve své nesmíšené podobě. Z možných, rozsahem ovšem omezených stěhování z této oblasti Chadwick připouští zejména přesun určité části dórského obyvatelstva přes Korintský

³⁴ J. Chadwick, Anzeiger 196; La parola 115.

³⁵ J. Chadwick, Anzeiger 195n.; La parola 115.

³⁶ J. Chadwick, Anzeiger 196; La parola 116.

záliv do peloponnéské Ēlidy.³⁷ V této krajině se časem zformovalo nářečí tvořící v klasické době přechod mezi severozápadními dialekty a peloponnéskou dórštinou; část elejských specifických rysů je ovšem teprve pozdějšího data (např. dat. plur. konsonantických kmenů na *-oic*).

Svá historicko-archeologická řešení má tedy Chadwick do určité míry promyšlená i lingvisticky. Značně rezervovaný postoj zaujímá však autor k mytologické tradici a využívá v ní příležitostně jen to, čím by snad mohl svou hypotézu podepřít. Tak např. spatřuje — nikoli bez jisté přesvědčivosti — v Hérakleově podřízenosti mykénskému králi Eurystheovi mytologické vyjádření podřízenosti porobených nižších (tj. „dórských“) vrstev helladského obyvatelstva achajským vládcům v Mykénách a jiných centrech mykénské kultury. A naopak konečné vítězství dórského živlu se mu odráží v údajích o Eurystheově smrti v Attice a o Hérakleově válečnické činnosti v Ēlidě a Messénii.³⁸

Chadwickova hypotéza řeší celkem přijatelným způsobem některé závažné problémy řecké prehistorie s ohledem na současný stav archeologických výzkumů. Z dříve uznávaných raně řeckých migrací počítá pouze s migrací na přelomu 3. a 2. tisíciletí př. n. l a z celého tzv. dórského stěhování, archeologicky opravdu nedostatečně prokazatelného, je nanejvýš ochoten přijmout pouze nevýznamný migrační pohyb přes Korintský záliv do Ēlidy, příp. přesuny dalších malých skupinek obyvatelstva z helladského severozápadu na Peloponnés k posílení místního obyvatelstva zbaveného nadvlády achajských pánů. Pro nedostatek závažnějších svědectví hmotné kultury není nakloněn ani většinám přesunům dórského obyvatelstva z Peloponnésu na egejské ostrovy. Zejména je to vidět na případu Kréty, kde jeho způsob výkladu achajského příchodu na ostrov v 15. stol. př. n. l. dovoluje eliminovat uznávání dórské migrace na Krétu ve 12.—11. stol. př. n. l. Je škoda, že o dalších egejských ostrovech, na nichž se mluvílo v 1. tisíciletí př. n. l. dórsky (Dódekannésos, Théra, Mélos), Chadwick vysloveně v této souvislosti nehovoří. V každém případě však bude asi pro něho dosti obtížné zdůvodnit, proč se na Mélu, Théře, Karpathu, Rhodu či Kóu a několika dalších ostrovech, jakož i na přílehlém maloasijském území v Knidu a Halikarnassu, mluvílo v 1. tisíciletí př. n. l. dórsky, zatímco v oblastech bezprostředně na sever odtud íonsky, ačkoli — jak to Chadwick sám uvádí a jak jsme již o tom hovořili — celá ostrovní oblast od Attiky až po Dódekannésos se ve 12. stol. př. n. l. co do památek hmotné kultury jeví značně jednoduše.

Toto není jediná námitka proti Chadwickovým vývodům. Jeho hypotéza odstraňuje totiž několik problémů archeologům, ale jiné zase navíc připravuje dialektologům a lingvistům. To, co by bylo možno připustit pro některé krajiny na Peloponnésu (pro Argolidu, Lakónii, Messénii), se např. nehodí pro Arkadii. Toto si Chadwick sám uvědomil, a proto se snaží „mykénské“ zaobarvené arkadštiny vysvětlovat dvoustranným pohybem zúčastněných stran, aristokratů z Argolidy, Lakónie a Messénie do Arkadie a nižších „dórských“ vrstev arkadského obyvatelstva naopak směrem k pobřeží. Jinak by nebyl s to vysvětlit, proč se v někdejších nejrozvinutějších oblastech mykénské kultury mluví v 1. tisíciletí př. n. l. dórsky, kdežto v politicky i hospodářsky

³⁷ J. Chadwick, *La parola* 116.

³⁸ J. Chadwick, *La parola* 116n.; srov. i *Anzeiger* 195.

méně významných krajinách se udržely dialekty těsněji spjaté s mykénštinou lineárních B textů. Nabízí se ovšem otázka, zda by byl mohl stačit příchod nepříliš velké skupiny aristokratů k tomu, aby se v arkadském dialektu byly i nadále v plné míře udržely výrazné rysy mykénské řečtiny jako v jediném řeckém nářečí na Peloponnésu.

Ve světle problematičnosti tohoto Chadwickova vysvětlení se asi přece jen jeví podstatně přesvědčivější tradiční výklad, který pokládal mykénskou koiné za interdialekt vzniklý na bázi jižní řečtiny, rozšířený již od doby mykénské po celé jižní a jihovýchodní Egeidě, a přičítal „mykénsko-achajský“ ráz arkadštiny skutečnosti, že přicházející Dórové při své cestě na jih hornatou Arkadii prostě jen obešli.

Z obdobných důvodů se jeví přijatelným i tradiční vysvětlení inováčního charakteru kyperštiny. Jak jsme již naznačili, mykénští Achajové se stěhovali na Kypr již od začátku 14. stol. př. n. l., třebaže se tu asi hlavní masa řeckých osadníků objevuje až ke konci 13. a na začátku 12. stol. př. n. l. Nezdá se však, že by tu v době bronzové byla vznikla nějaká významnější achajská administrativní centra, přičemž první řečtí osadníci na Kypru byli asi spíše obchodníci a řemeslníci než příslušníci achajské aristokracie. Ale ani v době kolem pádu mykénských center na helladské pevnině se nezdá pravděpodobným, že by se byli na daleký Kypr vypravovali achajští uprchlíci z řad aristokracie bez doprovodu svých družin z nižších společenských vrstev. Vzájemná příbuznost arkadštiny a kyperštiny se nám i nadále jeví především jako důsledek obrovského geografického akčního radiu mykénské řečtiny, majícího snad ke konci doby mykénské opravdu ráz v podstatě celkem jednotné achajsko-mykénské koiné, již se užívalo v rozsáhlé oblasti rozsážené přímým působením mykénské kultury a jejíž podobu, či přesněji jejíž případné místní varianty, nám poněkud zastírá integrovaný úřední projev mykénských písařů, podávaný nadto pro řečtinu málo vhodným lineárním písmem B.

Ale ani Chadwickovy vývody o genezi iónštiny a aiolštiny nelze přijmout zcela bez výhrad. Stála-li u zrodu iónštiny značná jednodolitost hmotné kultury v celé egejské ostrovní oblasti ve 12. stol. př. n. l., nabízí se opět otázka, proč by se byly měly zrovna zde, kde nebylo prvořadých mykénských center (až na pevninské Athény), udržet výrazné „mykénské“ rysy, jako byla asibilace *it > si* nebo pokročilá asibilace ve slovech typu *to-so tosos*, které se naopak v Argolidě, Lakónii či Messénii ani v náznamech neudržely. Byl-li totiž v těchto krajinách okruh uživatelů mykénské koiné tak úzký, že tam po pádu mykénských center její typické inováční jazykové rysy zmizely z užívání, čím se stalo, že naopak na iónských egejských ostrovech měly tyto rysy tak průraznou dynamiku, že se tam dovedly prosadit? I v tomto případě pokládáme za pravděpodobnější, že zmíněné „mykénské“ rysy v iónskoattičtině jsou jazykové jevy vzniklé kdysi v jihořecké oblasti v rámci souvislých isoglos a pevně tu všude zakořeněné již od doby mykénské. Skutečnost, že pozdější iónskoattické dialekty některé jiné z typicky „mykénských“ jazykových rysů naopak postrádají, jako *o*-ové střídnice za sonantní *r*, *l*, *ŋ*, *ŋ* nebo *u*-ové vyznění ve výrazech typu *ἀπύ*, lze vysvětlit ani ne tak vítězstvím lidových elementů „dórských“ nad interdialektními prvky „mykénskými“, jako spíše specifickým jazykovým vývojem, ať už k němu došlo bez nějaké blíže zjištělné závislosti ještě před pádem mykénské civilizace, nebo opravdu až v kontaktu s vnějším tlakem Dóřů kolem přelomu 2. a 1. tisíciletí př. n. l. (za předpokladu

ovšem, že protoiónské území bylo tehdy ještě jako celek takovým transformacím přístupno).

Ještě nejspíše lze uplatnit výklad o nářečním smíšení dvou jazykových formací u aiolštiny, ale i zde je možno vystačit buď s Garciovou hypotézou pokládající aiolštinu za produkt překrytí původní východořecké (neboli jihořecké) vrstvy vrstvou západořeckou (tj. dórskou), nežli zde např. přičítat doložení *u*-ového vyznění u předložky *ἀπό* vlivu mykénské koiné, kterou nemáme na řeckém severovýchodě, kde se — zřejmě v Thessalii — někdy kolem pádu mykénské civilizace aiolština konstituovala, vůbec doloženu.

Na druhé straně je třeba ovšem plně s Chadwickem souhlasit, že tato prvotní aiolština byla nářečí značně blízké tehdejší dórsčině, určitě bližší nežli protoiónština.

Jazykový rozbor Chadwickových argumentů nás tedy přivedl k některým výhradám vůči jeho hypotéze; hypotéza sama však poskytla badatelům celou řadu cenných podnětů k novému a zaostřenějšímu pohledu na řecký jazykový svět v 2. tisíciletí př. n. l., obrátila pozornost grecistů k některým nedostakům tradičního přístupu a přinesla některá řešení přijatelná archeologům, historikům i lingvistům. Jako globální řešení složitého komplexu událostí kolem roku 1200 př. n. l. zatím sice postrádá širší argumentační bázi, ale tu pochopitelně může poskytnout jen důkladná výměna názorů o celé problematice, v jejímž rámci by se z nejrůznějších stran prověřily jednotlivé teze této tak atraktivní hypotézy. Proto se nyní chceme my sami v zbylé části naší studie pokusit o nastínění vlastní koncepce řeckého jazykového vývoje zhruba mezi léty 2000 až 900 př. n. l. s přihlédnutím k Chadwickovým novým myšlenkám:³⁹

Řečtina je jazyk jistých skupin ie. obyvatelstva, které se přestěhovalo — počítaje v to i předky pozdějších Dóru — do jihobalkánského prostoru v podstatě v rámci jediného velkého etnického přesunu někdy na přelomu 3. a 2. tisíciletí př. n. l. Přitom není vyloučena existence ojedinělých jazykových diferencí v uvedeném etnickém komplexu již před tímto datem, zejména v podobě dublet, z nichž se každá později plně prosadila jen v jedné dílčí oblasti (např. *-mes/-men* v 1. os. plur. act.).

Budoucí Dórové žili zřejmě hned od střední doby helladské (cca 1900—1600) ve značném kontaktu s ostatními komponenty řeckého žvilu v helladské oblasti (svědčí o tom vzájemná paralelita jazykového vývoje) a pod společným vlivem egejské kultury (dosvědčuje to společné přejímání středomořských kulturních slov). První dílčí nářeční diference pravděpodobně vznikaly již ve střední době helladské vzhledem k značné politické i hospodářské izolovanosti jednotlivých středisek helladského světa, ale stopy této rané diferenciace jsou nepostřizitelné.

Nejpozději v prvních stoletích pozdní doby helladské (tj. určitě před rokem 1400 př. n. l.) došlo v řečtině k prvnímu výraznějšímu jazykovému rozrůznění vlivem některých inovačních procesů proběhnuvších v jazyce jihořeckého obyvatelstva, jež se podílelo hlavní měrou na vytváření tzv. mykénské kultury: rozrůžňuje se tzv. jižní či východní řečtina od konzervativnější řečtiny severní či západní, a to v souvislosti se vznikem některých specificky jihoře-

³⁹ Srov. i A. Bartoněk, *Greek Dialects between 1000 and 300 B.C.*, *Studi micenei ed egeo-anatolici* 1980, v tisku.

kých územních isoglos (zejména s ranou asibilací typů *pheronti* > *pheron(t)si*, **totjos* > *totsos* > *tossos* > *tosos*).

Názna ky dalších pozdně helladských diferencí jsou méně bezpečné. Uvnitř jižní řečtiny lze však s jistou mírou pravděpodobnosti počítat kolem roku 1200 př. n. l. s existencí jednak subdialektů peloponnéských a ostrovních Achajů, které byly blízké tomu, co lze označit jako starou achajštinu nebo protoarkadokyperštinu, jednak se subdialektem iónským, čili přesněji s protoiónskoattičtinou.

Méně jistá je pozdně helladská existence aiolštiny. Zvláštní raně řecká aiolská skupina řeckých dialektů, jež by byla geneticky zcela rovnocenná dialektům západoreckým a jihořeckým, bývá dnes uznávána čím dál tím méně a obyčejně se dnes vznik aiolské nářeční skupiny hledá až v lůně řečtiny ze závěrečné fáze doby mykénské (po roce 1200 př. n. l.), a nejčastěji se nachází v jistém smíšení západoreckých a jihořeckých prvků.

Jazyk lineárního písma B, čili tzv. mykénština, nám alespoň přibližně odráží — třeba s poněkud ztrnulé podobě úředního jazyka mykénské hospodářské správy — hovorový jazyk užívaný v hlavních centrech mykénské kultury, jež lze nejlépe označit termínem mykénská koiné (čili mykénská obecná řečtina). Dostí dlouhá doba existence mykénské kultury způsobila, že mykénská koiné měla asi značně integrovaný ráz v celé této kulturní oblasti, stěží však asi beze zbytku vytlačila z užívání místní dialekty, na jejichž podkladě vznikla.

Některé inovační projevy v jižní řečtině mohly sice být zprvu podloženy společensky a na jejich formování se mohly podílet i cizí vlivy (jako krétská tendence k palatalizaci), ale pokud je určitý mykénský jazykový rys bezpečně a ve větším rozsahu doložen v 1. tisíciletí př. n. l. alespoň na části jihořeckého území (jako např. asibilace *ti* > *si* nebo **totjos* > *tosos* v dialektech arkadokyperských a iónskoattických), lze jej kolem roku 1200 př. n. l. pokládat za pevně zafixovaný i v příslušných místních dialektech mykénského Řecka. V tomto světle se tedy tehdejší místní dialekty z Peloponnésu, egejských ostrovů a Attiky jeví jako řecká nářečí výrazně dórského typu; mykénská koiné byl potom interdialekt vzniklý na jejich již inovovaných základech, a nikoli na bázi nějaké staré archaické řečtiny, blízké protodórsčině. Na druhé straně však nelze v odlehlých krajinách Peloponnésu zcela vyloučit ani případnou ojedinělou existenci zcela archaických řeckých dialektů, nezasažených jihořeckými inovacemi.

Mykénská kultura nebyla zničena dórskou invazí, nýbrž souborem různých příčin souvisejících s hlubokou hospodářskou krizí v celém východním Středomoří v druhé polovině 13. stol. př. n. l. Dórské obyvatelstvo, žijící v pozdní době helladské na severozápadním okraji mykénské kultury a vytvořivší si pravděpodobně již tehdy určité kmenové povědomí, pronikalo zřejmě již před pádem mykénských center zejména na Peloponnésos (hlavně jako pastýři nebo i žoldnéři) a stopy dórských nářečí mohly opravdu nalézt odraz v mykénských textech (zvl. ve vlastních jménech lidí dórského původu).

Dórská migrace na Peloponnésos po pádu mykénských center je vskutku asi historická skutečnost, i když zřejmě ne tak zásadního významu, jak se dříve tvrdilo. V jejím průběhu se část dórského obyvatelstva přicházejícího ze severozápadu ocitla v oblastech upadlé mykénské kultury, jež byla Dóřům dobře známa z předchozích kontaktů, a vybudovala si na zdejších základech své vlastní drobné společenskopolitické útvar y.

Mykénská koiné se po pádu mykénské kultury ztrácí z užívání, ale místní dialekty, na nichž se zakládala, mají i potom svoje pokračování, a to ne-li zcela přímé, tedy alespoň velmi blízké v Arkadii a na Kypru.

Pád mykénských center znamenal vyřazení jednotlivých momentů v tehdejší společenské i kulturní vývoji, a v oblasti jazyka pak likvidaci různých retardačních vazeb, jejichž silné a intenzivní působení bývá typické pro období kulturního rozkvětu. To vše spolu s velkými migračními přesuny uvolnilo cestu živelným změnám ve vývoji jazyka, jež se zřejmě na sklonku 2. tisíciletí př. n. l. ubíraly několikerým směrem.

Jižní řečtina se nyní rychle člení do několika skupin, a to jak ve shodě s naznačenými již staršími diferenciacními tendencemi, tak v některých zcela nových ohledech:

V souvislosti s dórskou migrací se nyní dostávají některé jihořecké dialekty do mimořádně vysokého stupně izolace, zejména achajský dialekt na vzdáleném a kulturně najednou od Řecka izolovaném Kypru — a snad i původně obdobný achajský dialekt v nedaleké maloasijské Pamfýlii —, stejně jako achajský dialekt v hornaté Arkadii v centru Peloponnésu, ocitnuvší se najednou v dórské obklíčení. Tato izolace se v uvedených oblastech odráží časem na jedné straně v určitém konzervativismu místních dialektů, na druhé straně to však v každém z nich vede i k vzniku některých specifických inovací. A další místní achajské subdialekty, dórskou migrací přímo překryté, zanechávají časem po sobě pouze nepatrné substrátové stopy v dórských dialektech Peloponnésu (Lakonie, Argolis) a některých ostrovů (zvl. Kréta). V Attice a v některých přilehlých oblastech, hlavně na ostrově Euboji, a časem i na blízkých Kykladských ostrovech, se po pádu mykénské civilizace definitivně vytváří jako zvláštní dialekt iónská řečtina, předchůdce tzv. nářečí iónsko-attických, na jejímž formování mají vedle specificky iónských inovací velký podíl společně isoglosy iónskodórské, vyvěrající z dórského tlaku na Attiku v 12.—11. stol. př. n. l. Nejvýznamnější z nich je rozsáhlá systémová isoglosa, v jejímž rámci se při provádění prvního náhradního dlužení typu **esmi* > *ēmi*, *bolsā* > *bōlā* vytváří nové sekundární *ē* a *ō*, poněkud zavřenější než *ē/ō* primární.⁴⁰

Brzy po roce 1000 př. n. l. se pak v souvislosti s dórským tlakem stěhují Iónové z Attiky společně s achajskými uprchlíky z Peloponnésu přes Kyklady na západní maloasijské pobřeží do krajiny, již se později říká Iónie. Tím je dán předpoklad pro vznik vnitřního členění i v iónské oblasti. Iónové evropští i maloasijské však zůstávají i nadále v dosti těsném kontaktu a vzájemné jazykové difference se v jejich nářeční oblasti prosazují jen dosti zvolna.

Na helladském severovýchodě, zvláště v Thessalii, se podle nejnovějších názorů na nářeční bázi jihořeckého základu převrstveného západořeckými dialekty definitivně konstituuje protoaiolština. Nosnost jihořecké báze aiolštiny se však nejeví jako příliš pevná, zvláště když v ní není zastoupena významná jihořecká asibilace *ti* > *si* (ani raná asibilace typu **totjos* > *totsos* > *tossos* > *tosos*), a když se nadto zdá, že ani jihořecká přípona 1. os. plur. act. *-men* není pro protoaiolštinu bezpečně prokazatelná. Z tohoto hlediska

⁴⁰ A. Bartoněk, *Development of the Long-Vowel System in Ancient Greek Dialects*, Prague 1966, zvl. str. 62nn.; *Classification of the West Greek Dialects about 350 B.C.*, Prague-Amsterdam 1971, zvl. str. 96nn.

zůstává otevřená otázka, zda je možno protoaiolštinu vymezit nějak pozitivněji než jako více méně volný shluk řeckých dialektů, jenž se konstituoval v okruhu mykénské civilizace na severovýchodě helladské oblasti, neprodělal sice plný komplex změn, kterými se jižní řečtina oddělila od západní, zvl. komplex jihořeckých raných asibilací, nicméně ji alespoň s některými částmi jihořeckého území spojují některé společné jazykové rysy.

Vydělení jednotlivých aiolských dialektů z lůna protoaiolštiny si lze nejspíše představit asi takto:⁴¹ Poté, co se ke konci mykénského období uskutečnily v mateřské protoaiolské oblasti thessalské některé místní specifické inovace, přestěhovala se kolem roku 1125 př. n. l. část aiolského obyvatelstva z Thessalie do Bojótie a jeho jazyk se tam brzy dostal do těsného styku jednak se sousedními západořeckými dialekty, jednak s iónštinou z Attiky a Euboje. Přitom u bojótsko-západořeckých shod je nutno rozlišovat mezi tím, co je v bojótsčině i západní řečtině pouze zachování archaického protořeckého stavu (jako zmíněný suffix *ti*) — a co je mladším produktem vzájemných bojótsko-západořeckých kontaktů. Ze shod Bojótie s Attikou a Eubojou lze považovat za nejdůležitější společný vznik gemináty *tt* za starší *ts* z *t/h/j*, *k/h/j* (např. *erettō* proti *eressō* [ve většině jiných dialektů]); na iónské straně je vznik této změny nutně pozdější než rok 1000 př. n. l., neboť nezasáhla již iónskou kolonizační vlnu směřující do Malé Asie.

Konečně po nejméně jednom století společného jazykového vývoje se kolem roku 1000 př. n. l. odstěhovala část aiolského obyvatelstva Thessalie na Lesbos a přilehlé maloasijské pobřeží. Tam se jeho jazyk postupně dostal pod silný vliv maloasijské iónštiny. Naproti tomu thessalská samotná se nyní ocitla v poměrně izolaci od ostatního aiolského území. Jejím pokračováním je podle tradičního pojetí východothessalský dialekt z Pelasgiotidy, kdežto dialekty ze západní a jižní Thessalie se jeví jako více či méně ovlivněny západořeckými dialekty tzv. severozápadního typu.

Proti dialektům „předdórského“ světa nebyly zřejmě tzv. západořecké dialekty (čili dórské dialekty v širším smyslu toho slova) před příchodem Dóřů do helladského prostoru výrazněji diferencované. Za nejstarší vnitrodórskou jazykovou diferencí pokládáme elejskou tendenci k otevírání primárního *ē* v *ā*, která musí být alespoň o něco málo starší než zmíněné již první náhradní dlužení, neboť *ē*-ové produkty tohoto dlužení s primárním *ē* nesplynuly (**esmi* > *ēmí* × *má* [*mā*]; srov. att. *μη*).⁴² V souvislosti s provedením prvního náhradního dlužení se pak západořecké dialekty rozčlenily někdy kolem roku 1000 př. n. l. na inovační severní „mírnou“ dórštinu (*Doris mitior*), jejíž dílčí geografické oblasti zůstávaly spolu navzájem v dosti těsném kontaktu a nářečně se časem členily v dórštinu severozápadní a saronskou, a na konzervativní jižní „přísnou“ dórštinu (*Doris severior*) více či méně izolovaných dórských skupin, unikuvších z dosahu zmíněné severodórské systémové inovace za svého stěhování na Peloponnésos a egejské ostrovy.⁴³

Z uvedeného plyne, že zatímco v oblasti předdórských dialektů byly kolem roku 900 př. n. l. základní nářeční rozdíly typické pro druhou polovinu 1. tisíc-

⁴¹ Cf. J. L. García-Ramón, *Les origines*, zvl. str. 103nn.

⁴² A. Bartoněk, *Development 89nn. a Classification 209nn.*; srov. nejnověji J. L. García-Ramón, *En torno a los dialectos griegos occidentales, Cuadernos de filología clásica* 9 (1976), 53–77, zvl. 71n.

⁴³ A. Bartoněk, *Classification 97nn.*

ciletí př. n. l. již vykrystalizované (a to v případě achajštiny úplně a definitivně, v případě iónsko-attičtiny a aiolštiny alespoň v hrubých liniích), západní řečtina se nachází teprve ve stavu své prvotní a základní diferenciacie a má období svého detailnějšího rozčlenění teprve před sebou.

Toto je ovšem zároveň období, kdy se po předchozím promíšení řeckého obyvatelstva různého kmenového původu do značné míry již rozbily původní genetické svazky a intenzívně se nyní vytvářejí jiné, překračující staré genetické hranice a související s novým, postmykénským rozvrstvením řeckého obyvatelstva. Nejvýrazněji se to i nadále projevuje v pomezí iónsko-dórské oblasti při Saronském zálivu, ale i jinde často zachvacují hláskové změny svým průběhem rozsáhlá území bez ohledu na někdejší kmenové předěly. Platí to např. o prvním náhradním dlužení jako celku, které se uskutečnilo téměř na celém řeckém území (až na izolovanou Thessalii a Lesbos, a možná i Kypr, kde ovšem slabičné písmo nedovoluje přepis některých souhláskových skupin). A časem to byla i celá řada dalších změn, jako např. eliminace souhlásky *w*, náslovného *h* atd. Poměry v řeckých dialektech se tím namnoze stávají málo přehledné, ale protože se již blíží doba nejstarších řeckých alfabetských napsí, končí tím zároveň období spekulací o prehistorii řeckých dialektů a otevírají se možnosti pro materiálově bezpečněji podložené zkoumání řeckého nářečního vývoje.⁴⁴

A REVOLUTION IN THE GREEK DIALECTOLOGY?

The attractive hypothesis of J. Chadwick conceiving the Dorian population of the post-Mycenaean Peloponnese and some South Aegean islands as the direct descendants of the inferior classes of population living inside the Mycenaean-speaking area of Greece finds support of the author of this study as far as the spheres of some partial archaeological, historical and linguistical aspects are concerned, but as a global solution of the complex both ethnical and dialectal situation about 1200 B.C. it still needs a broader basis of argumentation.

⁴⁴ Pokud jde o vývoj a klasifikaci řeckých dialektů z 1. tisíciletí př. n. l., viz vedle shora uvedených statí zvláště tyto další: *R. Coleman*, The Dialect Geography of Ancient Greece, Transactions of the Philological Society 1963, str. 58—126; *W. F. Wyatt, Jr.*, The Prehistory of the Greek Dialects, Transactions of the American Philological Association 101 /1970/, 557—632; *A. Heubeck*, Griechische Sprache, Der kleine Pauly 5 /1974/, 323—327; *A. López Eire*, Problemática actual de la dialectología griega, V° Congreso de Estudios Clásicos (Madrid 1974).